

Irakurtzen da euskal libururik? Zenbat irakurle ditu euskal liburu batek? Nola irakurtzen dira euskal liburuak? Eta irakurtzean, eduki literarioari ala hizkuntzari ematen zaio garrantzia handiagoa? Hizkuntzari eta literaturari, biei? Zerk egiten du liburu bat on? Irakurketa libre da? Nola bideratzen digu irakurketa kritikak? Zein da kritikaren funtzioa? Eta kanonarena?

Galdera asko artikulu bakarrerako.

Irakurleak

Nork hitz egin dezake kritikaz, kritikariak berak baino hobeto? Nork, Mari Jose Olaziregirekin batera sariak eman eta euskal literatura garaikidearen kanona egin duen Jon Kortazarrek baino? Juan Luis Zabalak elkarrizketatu zuen *Berria*-n (2007-06-06). Nago, euskal literaturaren gabezieta-ko batean sartu zuela hatza, zeharka bada ere.

Gustura irakurtzen duen irakurlearen inguruko kezka da nirena, liburu dendetara joaten den irakurlearen ingurukoa. Idurre Alonsoren lanean ere nabarmen ageri da irakurleena oso puntu kezagarria dela egungo euskal literaturan. Gaur egun literaturako ia-ia liburu guztiak agertzen dira prentsan, edozein liburuk ditu hiru edo lau kritika Susaren webguneko *Kritiken gordailua*-n. Baina giharra falta du sistemak: irakurlea.

Irakurle (edo erosle!?) faltaz kezkatuta agertzen da Hasier Etxeberria (2007-01-29, <http://alua.mundua.com>) ere.

Beraz, zenbat *benetako irakurle* dago, edota liburu baten zenbat ale saltzen dira? Kontu extraliterarioak edo eskolakoak tarteko izan gabe, jakina. Zenbat ale salduko ditu Lertxundi-*ren* azkenak, edo Jimurenak, edo Alonsorenak, edo Montoia-*ren*ak, edo Canorenak, edo Izagirrerena, edo...? Zenbat salduko dituzte Capeauk, Mintegik, Oizek, Rodriguezek, Baste-

rretxeak...? Mila, mila eta bostehun? Mila ere ez? Kalitateak eragiten al du liburuen salmentaren aldea? Ez dut uste. *Sisteman* izentxoaren dutenek bermatua al dute salmenta gutxienezko bat, demagun 2.000 ingurukoa? Ezetz esango nuke.

Honaino Etxeberriak susmo eta galderak besterik ez ditu. Baina hurrengo paragrafoan ematen ditu datuak.

Gaur bertan esan dit bigarren editore batek, hori guztia beharera doala, jada zaila dela 1.000 ale saltzea, egilea edozein izanik ere, fenomeno horrek berdintsu eragiten diola izen handiko idazle bati, zein hain ezaguna ez den beste bati. Irakurle gazte asko Interneteko zatikako irakurketaz asetzen dela, edota ez duela astirik bere belaunaldiko gazteen lanez interesatzeko baino, zaharragook baztertuta. Zenbat ditugu, orduan, irakurle potentzialak? Eta erosleak?, galdetu diot. Ez ditu bereiztu, 3.000 inguru, zorte on-onarekin, erantzun dit. Bistan da 3.000 irakurlek ez dezaketela aitzinatua liburugintzaren industriarik, baina aitzina al daiteke ia irakurlerik gabeko gurealako literaturarik?

Kortazarrek zuzenean egiten ez duen galdera egiten du Hasier Etxeberriak artikuluan horretan.

Kritikaz

Elkarrizketa berean kritikaren eraginaz eta indarraz mintzo da Kortazar:

Ez dakit zein den kritikaren eragina, baina ahula delakoan nago. Eta azkenaldian are gehiago ahuldu dela iruditzen zait. Orain ez dute kritika deitzen, prentsa espezializatua baizik. Eta prentsa espezializatuaren irakurketa ahuldu egin da.

Eta egia da. Nork egiten die kasu kritikariei gaur egun? Axola digu kritikariek zer esaten duten? Nola juzgatzen dute liburua? Zergatik? Zein da kritikaren egitekoa?

Askatasuna ala irizpide falta?

Taperware kolektiboaren blogean (2007-04-16, <http://taperware.mundua.com>) ariketa polita. Jimu Iturrualderen *Hyde Park-eko hizlaria* (Pamiela, 2006) liburuaren bi kritika jartzen

dira parez pare: *Berria*-rako (2007-04-08) Ibon Egañak eta *Gara*-rako (2007-02-10) Aritz Galarragak egindakoak.

Liburu berbera irakurri ote dute Egañak eta Galarragak? Egin ote daitezke bi kritika hain ezberdin liburu berberaz? *Hyde Park-eko hizlaria*-z Egañak dio: «Sinpletasuna, irakurterraztasuna bilatu nahia egongo da atzean agian, baina sinplekeria eta zabarkeria ere badario batzuetan Iturraldereen prosari». Galarragaren ustez, «maisuki darabil Iturraldeko narrazioaren erritmoa, bidea leuntzen duen hizkera soil eta zuzenarekin konbinatuta».

Egañari «sinpleak, lauak, deskafeinatuak» iruditu zaizkio pertsonaiak eta gertakariak. Galarragak, liburuak eskaintzen duen «gogoetarako tartea» azpimarratzen du: «Irakurtearen plazer soil gaingaitzen duena.» Egaña, aldiz, «lautada amaigabe batean korrika bezala» sentitu da liburu ira-kurtzen «nekatuta, inora ez iristeko».

Egañari ez zaio gustatu nobela. Galarragari «nobel-nobela» iruditu zaio: «bikain idatzia eta osoa».

Egin daitezke bi kritika hain ezberdin liburu berberaz? Eta bi kritika hain ezberdin hauek zeren seinale dira: iritzi askatasunarena ala literatur kritikaren irizpide faltarena?

Kluxeak

Ibon Egaña eta Iratxe Retolaza hitzaldi bat ematera gonbidatu zituzten Bilbora. Hitzaldiaren gaia zen: zerk egiten du liburu bat on? Galdera horren atzetik, kritikari eta kritikaren egitekoari dagozkion beste hainbat planteatzen ditu Ibon Egañak berak Volgako Batelarien web orrian idatzitako artikuluan (2007-05-13, <http://eibar.org/blogak/volga>):

Nork markatzen ditu irizpideak? Zein autoritate dute beraiek horretaz pontifikatzeko? Nondik ari dira beraiek «epaiak» egiten? Ba ote dago on eta txar kontzeptu iraunkorrik?

Ondorioztatzeko, finean, kritikarenak kontzeptu aldakorak direla, eta balio literarioak ez direla estankoak, ez bada sistema literarioko agenteen araberakoak.

Bada, egin dezadan berriz galdera: zer egin behar du kritikak? Zein da kritikaren egitekoa?

Kontsumo moduen aldaketak

Estekatzen-estekatzen, Ibon Egañak Volgako Batelarien orrian idatzitako artikuluan Iñaki Aldekoak *Egan* aldizkarian (2006-1/2) idatzitako artikulua bati egiten dio erreferentzia. Artikuluaren gaia «Postmodernitatea gurean?» da, eta XXI. mendearekin euskal kulturaren kontsumo moduetan izandako aldaketek euskal literaturan duten eraginaz hitz egiten du:

Bat: literatura berak (eta literatura elitistak zer esanik ez) pi-sua galdu du nabarmen gizartean. Bi: literatura kultuaren prestigioa galdu da eta maila «jaitsiago»ko literaturarekin nahasi. Hiru: denbora kontua baino ez da; gurean ere *best-sellerismoa* (eta hori euskaraz ez bada gertatzen, erdaraz gertatuko da) esparru gero eta zabalagoak bereganatzen joango da (badakizue: entretenimendua eta emozio fuerteak). Postmodernitatea, edo modernitate likidoa, berdin zait, ari da, bai, gure unibertso (sistema) txikiko bazterrak kutsatzen.

Aldekoaren artikulua irakurrita, Egañaren zalantzak ulergarria dirudi: «literatura ona eta txarra nola bereizi testuinguru horretan? Badauka zentzurik zeregin horretan saiatzeak? Ez ote da garaia kontra joan nahi itsua?».

Bada, egin ditzadan, hirugarrenez, galdera berberak: zer egin behar du kritikak? Zein da kritikaren (edo Kortazarrek aipatzen duen bezala, kazetaritza espezializatuaren) egitekoa?

Kanona apurtzen

Aldekoak jartzen duen torlojuari beste bira bat ematen dio Kortazarrek ordea.

Eta liburu onak eta txarrak bereizi ezin badira, nola egin kanona? Nola arautu kanona?

Jon Kortazarrek *Berria*-ri emandako elkarrizketan ematen ditu egungo nahasmenduaren zenbait ezaugarri:

Nik uste dut kanona hausten ari dela. Badirudi kanon hedatua dugula, idazle bakan batzuen inguruan, baina unibertsi-tateko kanonak oso kontuan hartzen ez dituzten idazle batzuk ari dira ikasleek egiten duten kanonean sartzen. Idurre Alonsok egindako ikerketak argi erakusten du hori. Adibide bi: Fernando Morillo eta Jon Arretxe. Horiiek gaurko irakurlegoaren kanonean daude, eta ustez hedatuen dagoen kano-neko idazle batzuk baino gorago. Batetik, literatura jasoaren eta kontsumoko literaturaren arteko muga desagertzen ari da; bestetik, kanona aldatzen ari da, baina ez uste genuen bi-detik, eskolan irakurritako liburuen bidetik baizik.

Zer demontre esan zuten Egañak eta Retolazak Bilboko hitzaldi hartan? Nola bereizi daitezke liburu onak txarretatik? Nola, kanonak ere bereizten ez baditu?

... baina kanonaren garrantziaz

Behar ote dugu kanon bat? Eta kanona hausten ari bada, zein dira gure erreferenteak? Zein dira euskal literaturaren erreferenteak? Zergatik? Beste parametro batzuk ere (ona/txarraz gain) hartu behar ote dira kontuan kanona egiterako orduan (hala nola, salmenta kopuruak, berredizioak, jasotako sariak, erdaretan izandako eragina, arrakasta...)? Kortazarren elkarrizketa irakurrita sortzen zaizkidan galderak dira.

Gai berberari eusten dio Joseba Gabilondok halaber (*Berria*, 2007-05-09). Kanonari.

Oso laikoak omen gara, eta aspaldi utzi omen genion elizara joateari. Azkenean beste erlijio berri bat sortu da, eta erlijio horrek diruaren kutsua daukanez, denok sinesten dugu eta denok joaten gara erlijio horren elizara igandero; edo larunbatetan zehatzago: *Babelia* irakurtzera. Kritikariak gara kanonari fede handiena diogunak. Euskal literaturaren historia guztiak kanonetik kanonera idatzi dira, kanona bera zalantzan jarri gabe. Gu gara erlijiosoak garelara onartu behar dugun lehenak, eta berriro ere laizismo batera pasatu behar dugula. Norbaitek esango du beste erlijio bat proposatzen ari naizela, kultura aniztasunarena. Baina hori horrela planteatuz gero, azkenean ezin gara erlijiotik atera, eta nik nahiago dut erlijio paganoa, jainko askorekin, jainko salbatzaile eta mendekatzailea duen erlijio monoteista baino gehiago.

Alegia, kanonik gabeko sistema bat proposatzen du.
Baina... Gabilondok darrai:

Eusko Jaurlaritza, unibertsitatearen aparatua eta goitik beharako mugimendu guztiak kanonaren aldekoak dira, eta horiei behetik gora erantzuteko ez dago aukera handirik. Dena den, ni ziur naiz Jaurlaritzak kanona babesten jarraitzen badu, horrek guztiak krisi batean amaituko duela. Bide horrek bere kontraesanak sortu ditu, eta ez doa inora. Datoren urteetako gure agenda kultura aniztasunarena da, eta Jaurlaritzari ez zaio komeni arrautza guztiak otarra berean sartzea. Alegia, ezin dela Atxaga aurkeztu euskal literaturaren ordezkari bakar gisa; idazle hau humanoa da, bere kontraesanak ditu, lehenago edo geroago huts egingo du, eta horrek euskal literaturaren *debaclea* ekarriko du. Euskal literaturaren eta kulturaren aniztasuna aurkeztu behar da potentzialitate handiena gisa. Hemen pentsamendua oso bertikala da oraindik, eta horizontalki pentsatu behar dira gauzak.

Horizontalki horrek esan nahi ote du baina, erreferenterik gabe?¶